

Adnan Repeša

**Godina
bez
proljeća**

■ Laguna ■

Copyright © 2023, Adnan Repeša
Copyright © ovog izdanja 2023, LAGUNA

Kiša koja je padala dva dana i noć upravo je prestala, verovatno samo nakratko, ali i to je događaj koji zaslužuje da bude proslavljen, i ja to činim time što vam pišem.

Franc Kafka

Draga Nermina,

Sad je već sredina aprila, a ti si otišla u srijedu, početkom mjeseca. Toplo je. Znam koliko si čekala ovo proljeće, jer tebi je proljeće sinonim za život, a meni, eto, za nemir i tegobu. Nismo se opraštali kad si odlazila. Rekla si da ostaješ samo dan ili dva, pa smo imali dogovor da se nećemo grliti, a kad se vratiš, nastavit ćemo tamo gdje smo stali. Dani će ponovo biti bezbrižni; škola, zabava, odlasci na rijeku. Nisi se vratila, i nismo se vidjeli. Vijest da nisi među živima zatekla me kod kuće. Čitao sam strip. Nisam bio spreman za ono što je uslijedilo. Naime, u sobu je zakoračio moj otac. Da me pripremi na ono zbog čega je ušao, poslužio se nečim za njega netipičnim: potapšao mi je rame. Onda je rekao da se nesreća dogodila, i uz povišeni oprez ponovo zatvorio vrata.

Sljedećeg dana stajao sam u haremu, sa ostatkom našeg razreda. Dvadeset pet tvojih drugova, plus čitavo naselje, uglavnom, više od četiri hiljade očiju slijedilo je tvog oca koji te u mezar spuštao. Stajao sam tako neko vrijeme, a onda se izmaknuo zagledan u jato vrabaca koji su slijetali na telegrafsku žicu. I šutio sam. Mezaru nisam prilazio. Poslije sam otišao kući, uzeo bicikl i ponovo prema haremu vozio. Otvorio sam kapiju. Tamo su stajale dvije humke, Aidina i tvoja, prekrivene cvijećem, jedna pored druge. To je bila potvrda da je zaista sve gotovo i da će ova godina proći bez proljeća.

1.

ČIJE JE OVO DIJETE

Ljubuški, maj–oktobar 1992.

Još ne sviće. Ne mogu spavati. Izašao sam napolje i stao na prag. Prazna ulica. Nijednog šuma. S vrata sam posmatrao stablo trešnje. Uskoro će doći na rod. Nikad nisam jeo trešnju bjelicu, pa se radujem danima pred sobom. Stajao sam tako neko vrijeme, poslije se vratio u krevet i pokušao zaspati. Ponovo nije išlo. Uskoro sam čuo korake, škripu podnih dasaka, šum vode u tušu, kašalj... Digao sam se. Još jedno jutro u izbjeglištvu.

Mislim na roditelje. Ne znam ništa o njima. Tamo gdje smo proteklih godina posjećivali izletišta danas su bunker. Sve se promijenilo. Na početku smo krupnije

stvari svukli u podrume, a onda shvatili da činimo grešku, pa smo iste stvari vratili u kuću i sami se spustili dolje. Ono što smo u prošlosti njegovali kao vrijednost danas je beskorisno. Ranije smo tu držali ogrjev, a sada prostorija služi kao dom. Tijesna sobica, zaštićena vrećama s pijeskom i krovnim gredama. Ondje sam spavao na daskama prekrivenim kartonom. Granate bi zasipale ulicu i kada sam napuštao ležaj da provirim napolje, jedini intenzivan osjećaj bio je miris baruta.

Sredinom maja napustio sam kuću. Prije odlaska poželio sam vidjeti Fermina. Prethodnu noć kasno smo se razišli. Igrali smo lopte. Stative nismo unijeli; ostale su na ulici. Stajao sam ispred dvorišta sve dok mi komšija nije rekao da je Fermin otišao. Neće se vratiti. Njegov otac uspio ih je izvući u posljednji čas, Fermina, njegovu majku i sestru. Sad su u Njemačkoj. Noć ranije odlazak nije spomenuo, a ujutro ga nije bilo.

Grad je lijep. Postoji taj uspon koji treba savladati, a onda iz centra stigneš na Žabljak. Onog dana kad sam došao, na ulici su stajale dvije djevojke. To je prva slika u svijest urezana. Obje u ruci drže reket i tako lopticu prebacuju s jedne na drugu stranu. Zakoračio sam

---

ulicom, djevojke su igru prekinule i oslobodile prostor da neometano prođem. Ne mogu se sjetiti jesam li ih pozdravio, ali to više nije važno. Prešao sam ulicu, a kad sam se na njih osvrnuo, vidio sam kako obje istovremeno koračaju prema loptici i tiho se došaptavaju. Ne znam objasniti zbog čega se tog detalja prisjetim svaki put kad ulicom prođem. A svakodnevno je prehodam barem deset puta. Ponekad s djevojkama preko zamišljene mrežice koji put prebacim žutu spužvastu lopticu. Danas, u odsustvu njene partnerice u igri, lopticu sam kratko prebacivao s Irmom. Imala je ožiljak iznad desne obrve. U načinu na koji je reket držala, mogao sam vidjeti energiju koju oslobađa. Nježna, prijatna djevojka, čije mi se držanje odmah dopalo. Ništa o stvorenoj slici nisam joj rekao. Iako sam pomislio na mogućnost da s njom pođem u dugačku šetnju. Možda je meni ovih dana potrebno baš to: energičan saputnik da me iz ove tišine izvede. I da mi porijeklo ožiljka u toj šetnji otkrije.

Stanujem u staroj mahali, okružen kamenim kućama. Posvuda se uzdižu visoka stabla. Sjenovita mahala u kojoj sve miriše na jug i more. Ujutro sjednem na klu pu i posmatram grad. Gledam automobile u pokretu, ali ne čujem njihov zvuk. I to je dobro. Mogućnost da

mogu vidjeti, a ne moram čuti posve je prihvatljiva. Prija mi ovaj mir. Pomalo se osjećam kao redovnik.

Prije nekoliko dana pronašao sam jednu staru svesku. U nju zapisujem sitne pojedinosti; sve one događaje koje smatram vrijednim. Ali šta je vrijedno? Jesu li to samo trenuci koji te obilježe, ili je vrijedna i ona vlat trave koju je jutros u šetnji pogazio komšija Vido? Ne znam. Zapisujem sitne pojedinosti, bez želje da u napisano ponovo zavirim.

Rijetko se dogodi da svi skupa u kući boravimo. Desilo se to samo prvog dana kad su me ovdje dočekali. Sjedio sam među njima, slušao o čemu govore bez volje da u razgovoru učestvujem. Sjedim i slušam. Onda sam, privučen njenim parfemom, pogledao Almu. Imala je kratku kosu i tugu u očima na koju ostali nisu obraćali pažnju. Svaki put kada bi njen stariji brat započeo razgovor, ona bi okrenula glavu i gledala kroz prozor. Ono o čemu mladić govori djevojku ne zanima. To može biti posljedica nesporazuma koje dvoje mladih nisu stigli izgladiti, ili, možda, otpor prema nečemu što u tom trenutku nisam uspio dokučiti. Sjedio sam za stolom i slušao o čemu Abaz govori, a čim se udaljio

i napustio sobu, nisam se mogao sjetiti nijedne riječi koju je u razgovor donio.

Ulica nema trgovinu. Po osnovne namirnice idemo u grad. Danas sam se zaustavio pred izlogom i gledao Džezu. To je jedini slastičar u gradu. Nasmijan, s brašnom na rukama. Džezo voli svoj posao. A šta ja volim, Nermina? Pitanje koje su mi roditelji često znali postaviti. Čime ću se baviti u životu? Šutio bih, zbunjen. Njima se moja utišanost nije dopadala. Onda su donosili jednostavan zaključak: tebe ništa ne zanima. Jednom sam u društvu svojih roditelja gledao film. Ne mogu se sjetiti kako se film zvao, ali pamtim da se bavio složenim odnosom između sina i oca. Sin je naprasit, sklon incidentima i ima dugu, dugu kosu. Otac se postavlja autoritativno, pokušava sina izvesti na pravi put, ali ne uspijeva. U jednom trenutku sin će upasti u loše društvo i završiti iza rešetaka. Otac ga posjećuje. Razgovaraju. Otac pita: „Šta planiraš kad odavde izađeš?“ Sin kaže: „Planiram ponovo pustiti kosu.“ I to je sve. Nakon filma rekao sam kako ću i ja pustiti kosu. Otac je upravo prikresao cigaretu, odbio dugačak dim i rekao: „Sve dok živiš pod ovim krovom, kosu nećeš puštati.“ Valjda me tako želio spasiti rešetki. Poslije sam se udaljio od izloga, pošao dalje i

na ulici sreo Dževada. Ponovo taj Dževad. Stalno je na ulici. Ni danas ga nisam pozdravio, a on se, ipak, za mnom osvrnuo.

Moja kosa raste. Već seže skoro do ramena. Jutros sam je opranu izložio suncu. Sjedio sam na klupi. Poslije je naišao Vido, kratko me pozdravio, odškrinuo poklopac i naginjao se preko ruba da provjeri vodostaj u bunaru. Zadovoljno je klimnuo glavom i nastavio šetnju. Savio je granu iznad sebe i otvoren dlan punio trešnjama. Vido je srčani bolesnik. U šetnje odlazi ranim jutrom. Poslije se istim putem vrati i do podne sjedi pod ovom trešnjom. Posmatra svijet u promicanju, odmahuje staračkom rukom. Priča se da nikad nije sjeo u auto jer se plaši vožnje, i svim poslovima kroz život prilazio je pješice. Neobična priča. Biti sveden na prostor koji se u jednom danu može prehodati.

Prija mi izdvojenost. Iako traje, o ratu niko ne govori. Ovdje sam miran i daleko od granatiranja. Ponekad u daljini odjekne eksplozija, i svaki put stresem ramenima. Irma mi je pričala da je u dvorište njene nene jednom pala „krmača“, to je dvjesto metara odavde, a ipak su prozori i na njenoj kući popucali. Danas me

---

pitala želim li vidjeti to dvorište, pa smo se dogovorili da u jednom od narednih dana tamo pođemo.

Pomalo pišem. Ništa značajno. Vježbam ruku i osvrćem se na prethodne dane. Razmišljam o svojim djedu i neni. Pokušavam o djedu napisati kratki zapis. Započnem i napisano odmah izbrišem. Mučim se s prvom rečenicom. S početkom. Možda se sada čini kako ću sa ovog mjesta krenuti iznova. Ali to nije tačno, jer stalno razmišljam o prošlosti. Sve je moje tamo, Nermina. I ja sam tamo. Znači li to da sam lice iz prošlosti? Kaži mi. Tvoja me smrt zatekla. Sad se pitam da li je moguće spreman dočekati gubitak drage osobe. Ne znam šta drugi o tome misle, ali znam da bih želio umrijeti prije svih ljudi do kojih mi je stalo.

Na brdu postoji kula koja nosi naziv po hercegu Kosači. Tako se zove i utvrda na brdu iznad moje kuće koju sam napustio. Dvije kule identičnog naziva jedna od druge udaljene su nekih trideset kilometara. Zbog toga što se sukobio sa svojim sinom Vladislavom, Kosača je dao sagraditi tvrđavu u ovom gradu. Tako je izbjegao nove sukobe. Svakodnevno trčim prema kuli, a utvrda koju sam napustio služi kao

bunker i puškarnica. Jutros sam shvatio da trčeći ne idem prema naprijed, nego se vraćam unatrag. Trčim u prošlost.

Moje tijelo čudno se ponaša. Kakvu zagonetku krije? Možda je to moguće povezati s ratom; tijelo reaguje. Poznavala si Haska? Visok, mršav, s dugačkom smeđom kosom. Imao je djevojku. Ozbiljna veza kojoj se protivio njen otac. Ljubav je odolijevala. Hasko je ranjen početkom rata. Malo kasnije i njen otac teško se razbolio. Priča se da je na samrtni kćer pozvao k sebi i šapatom izgovorio svoju posljednju želju. Hasko se u Turskoj hrani optimizmom. Oporavlja se. Uskoro dolazi kući. Šalje pisma na poznatu adresu, ali na njih niko ne odgovara. Kad je došao u Istanbul, prvi čovjek koji ga je u bolnici posjetio bio je Vukašin Petranović. Poslije su znali prošetati hodnikom, a Hasko je na svaki šum lijegao. Daleko od granatiranja, liječi se u Turskoj, ali je tijelo rat upamtilo. Njegovo tijelo nije slobodno, pa ga je Vukašin prilikom šetnji pridržavao za ruku. Tako je i sa mnom; potrebna je nečija ruka da me izbavi iz ovog mrtvila. Inače, moji domaćini nasmijani su i dragi. Sve obavljaju ležerno i s potrebnom vitalnošću. Hrane me dobrom voljom i uvijek su nasmijani, a to je novina na koju se lakše privikavam.

Posvuda stabla, savijene grane. Od svih stabala na koja sam imao priliku nasloniti dlan, najmekšom mi se čini kora trešnjinog drveta. Danas sam išao na trčanje, onda zastao u sjeni ovog drveta i prvi put probao bjelicu. Neobično slatka trešnja. Poslije je naišao Mitul u svom bijelom automobilu. Isto auto, ista ulica, samo je moja pažnja svaki put snažnija. Prvih dana nismo se pozdravljali, a onda je postao svjestan simpatije s kojom ga gledam. Počeo mi je mahati. U početku samo s dva prsta, kasnije i čitavim dlanom. I danas je usporio, ispustio šapat kroz prozor i nasmijan odjurio. Pored njega je sjedila Sabrina. Odmahnuo sam za njima.

Sabrina. S majkom i dvije sestre stanuje u malom stanu. Nekad je tu bila kasarna, a sada je zgrada podijeljena na osam stambenih jedinica. Sabrina je šutljiva djevojka. Visoka, mršava, koščatog lica, s isturenom bradom. Nije udata. Ponekad je u prolazu sretnem, ali na moj pozdrav nikad nije odgovorila. Neobično povučena djevojka čiji je otac davno napustio porodicu i novi život s drugom ženom započeo negdje u Njemačkoj.

Dan sam proveo s Robertom. Neobičan dan. Stigao sam ranije i čekao ga u dvorištu. Na vratima se pojavila Jovanka. Pozvala me unutra kako bih s njima ručao, oklijevao sam, i na kraju popustio. Hrana mi je prijala. Mogao sam pojesti još jednu šniclu, ali bilo me sram, pa sam odbio. Na polasku zahvalim Jovanki. Osmjehnula se, ispratila me do vrata i odande još jednom pitala je li mi hrana prijala. Klimnuo sam, a Robert se nasmijao. Koračamo prema rijeci. Robert se šalio na moj račun i usput rekao: „Ti jedeš meso koje ti vjera ne dopušta.“

Prija mi trčanje. Obično trčim brdom. Iako postoje i druge staze, kao Mostarska vrata ili možda Kokot. Mogao bih onuda trčati bez bojazni da ću nekome smetati. Ali mene zanima trčanje u istoriju, u prošlost od koje nikako ne mogu da pobjegnem. Jutros sam ponovo prošao pored Mitulove kuće, osvrnuo se i vidio da svi panično vitlaju rukama. Njih petoro iz nekog razloga žustro se prepiru. Stao sam i gledao. U trenutku kad su me opazili, raspravu nisu prekinuli. U svađi se ističu dva muškarca. Milenko viče, a Mitul žustro maše rukama. Otac i sin. Još jedna složena

---

priča. Rešetka iz koje ne postoji izlaz. Nisam čuo o čemu govore. Nastavio sam trčati. Nisu mi bili poznati razlozi zbog kojih se muškarci u dvorištu prepiru, ali sam shvatio nešto drugo zbog neobične situacije u kojoj su se našli. Tamo odakle ja dolazim razmirice se rješavaju između četiri zida. Ako se dogodi da u prostor započete svađe uđe neko sa strane, rasprava se prekida, ali bijes ostaje isti. Tako i potreba da se pred drugim sačuva intimnost u sebi ima nešto lažno. Ovdje to izgleda drukčije; ljudi nesporazume rješavaju u prostoru otvorenom i za tuđe uši. Posve neobična okolnost. Valjda je tako u svim mjestima koja se mogu nazvati rubnim, gdje ljudi imaju pojačan temperament. O tome sam mislio stojeći na zidu ove tvrđave, dok sam gledao otvoreno prostranstvo pred sobom, u neposrednoj blizini Mediterana.

U grad rijetko silazim. Sve što mi je potrebno imam ovdje. Stare kamene kuće, šetalište i jednu lipu u čijoj izduženoj sjeni ponekad zastanem. Potreba za gradom nije prisutna jer mladi svijet čini ono što nije slučaj u drugim sredinama. Kada požele izaći napolje, oni dolaze na Žabljak kako bi gledali krovove u podnožju. Puno je ovdje mladog svijeta. I svi su nasmijani. Proteklu noć ponovo sam sreo Dževada. Hrom, visok poput